

yıldığına işaret eder. Aynı tarihlerde Özü Kalesi'nin ilerisinde nehrin denize döküldüğü yerde Küçük Hasan Paşa ufak bir kale daha inşa ettirmişti. Evliya Çelebi 1068 Muharreminde (Ekim 1657) burada iken kalenin Kazak saldırısına uğradığını belirterek yapılan savaşı anlatır (*Seyahatnâme*, V, 94-108). Ayrıca kalenin önünde bir iskelesi bulunduğu, küçük bir filonun bu sulara görev yaptığı, Akkırman, Kili ve İsmâil'e buradan mal taşındığı bilinmektedir.

Özü'nün askerî önemi XVIII. yüzyılda daha da arttı. Özellikle Rus baskısı karşısında buraya asker takviyesi yapıldı. Karadeniz'e çıkışın kilidi olan Azak, Kerç Boğazı, Bender ve Özü üzerinde Ruslar bu yüzyılda büyük mücadeleler verdiler. 1700 barışı sonucu Rus elçisine Özü Kalesi'nin durumu hakkında bilgi toplama görevi de verildi. Çar Petro, Özü nehrini takiben Karadeniz'e çıkmak istedi ve Özü nehrinin aşağısına iki önemli kale yaptırdı. Ruslar'ın Özü yönündeki en önemli faaliyetleri 1736-1739 savaşında kendini gösterdi. Bu savaşta Özü Ruslar'ın eline geçti (11 Temmuz 1737). Ancak 1739 antlaşmasıyla bütün istihkâmlarını yıldıktan sonra burayı yeniden Osmanlılar'a teslim etti. Savaşın ardından Ruslar 1768-1774 savaşı ile ciddi ilerleme kaydettiler. 1787'de Ruslar, Özü Kalesi'nin kendilerine teslimi dahil olmak üzere birtakım tekliflerde bulundular ve II. Katerina'nın sıcak denizlere inme projesinin en önemli aşamasını uygulamaya koydular. Buna karşılık Osmanlılar, Ruslar'a karşı savaş kararı aldı. 1787'de başlayan Osmanlı-Rus savaşında Özü Ruslar'ın ana hedefi oldu. 1788 Aralığında Rus Mareşali Suvarov, Özü Kalesi'ne saldırdı ve o sırada hüküm süren şiddetli kışın da etkisiyle kale müdafileri fazla dayanamadı. Yardıma gelen Osmanlı filosu da başarısızlığa uğradı. Kaleyi ele geçiren Ruslar 20.000 kadar sivil halkı tamamen katletti (1789). Rus işgali öncesinde Özü'nün nüfusunun 25.000 dolayında olduğu tesbit edilmiştir. Özü'nün kaybedildiği haberini alan I. Abdülhamid'in üzüntüsünden hayatını kaybettiği belirtilir. Özü'nün Ruslar'ın eline geçmesi Akdeniz'deki çıkarları tehlikeye düşebilecek olan İngilizler'in tepkisine yol açtı. William Pitt, Özü Kalesi'nin Ruslar'a bırakılmaması yönünde parlamentoda tartışma başlattı (Oçakof krizi), fakat bir netice alınamadı. 1792 Yaş Antlaşması'yla resmen Rusya'ya bırakılan Özü, 1855'te Kırım savaşı sırasında müttefik güçlerin kısa süreli işgaline uğra-

dı. 1897'de burada 10.784 kişi yaşıyordu. Bugün Özü küçük bir sahil kasabası özelliği taşıyor. 2000'de nüfusu yaklaşık 16.900 idi. XV. yüzyılda yapıldığı sanılan bir cami Suvarov Müzesi olarak hizmet vermektedir. Burası 1804'te St. Nicholas adıyla kiliseye çevrilmiş ve 1842'de Rus stilinde yeniden inşa edilmiştir. 1997'de Türk Tarih Kurumu ile Ukrayna Bilimler Akademisi'nin kalede gerçekleştirdiği kazı çalışmalarında Osmanlı dönemine ait pek çok obje ve bulgu elde edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 748, s. 1-8; nr. 751, s. 1-2; nr. 753, s. 2-3, 8-9, 12-17; nr. 847, s. 75; BA, MAD, nr. 1885, s. 2-9; nr. 2340, s. 6, 58; nr. 2596, s. 14-15; nr. 3162, s. 256-290; nr. 3609, s. 396; nr. 3882, s. 134-143, 152-155, 278-279; nr. 6062, s. 4-9; BA, MD, nr. 3, s. 186, 188, 190; nr. 69, s. 42; nr. 70, s. 42; nr. 71, s. 169; nr. 83, s. 2, 9, 12, 14, 15-19, 23-29, 31, 41-44, 47, 71, 73, 79; Selânikî, *Târih* (İpsirli), s. 214; Ayn Ali, *Kavânîr-i Âli Osmân*, s. 12, 40; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), I, 43, 66-85; II, 48-51, 60-65; III, 22-25; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), V, 94-108; Nâimâ, *Târih*, II, 118-119, 317, 340, 356, 398; III, 322; IV, 15; Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın *Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi* (haz. M. Münir Aktepe), Ankara 1974, neşreden giriş, s. 14; Çeşmîzâde, *Târih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1993, s. 18-27, 78-81; Necati Efendi, *Târih-i Kırım: Rusya Sefâretnâmesi* (haz. Erhan Afyoncu, yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 52-56; Vâsıf, *Târih* (İlgürel), s. 108; Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 1943, s. 5, 43, 70; Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı (H. 1041/M. 1631-1632 Tarihli İdarî Taksimat Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara 1963, s. 201-232; M. Kemal Özgün, "Rumeli Kadılıkalarında 1078 Düzenlemesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 251-309; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650*, İstanbul 1978, s. 186-188; M. Murat Öntuğ, *Özü ile İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hükümleri ve Kalesi* (yüksek lisans tezi, 1995), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-8, 20-28, 41-52; Fehmeddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara 1997, s. 52-53; P. L. Inciyan - H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, sy. 4-5 (1975-76), s. 109-152; H. J. Kornumpf, "Südrussland und die Krim um 1740", *OA*, IX (1989), s. 244-247; V. H. Aksan, "Manning a Black Sea Garrison in the Eighteenth Century: Ochakov and Concepts of Mutiny and Rebellion in the Ottoman Context", *IJTS*, VIII/1-2 (2002), s. 63-72; C. Finkel - V. Ostapchuk, "Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Buildig Registers ss Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, XXII, Leiden 2005, s. 150-188; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1065; S. Soucek, "Özi", *EP* (İng.), VIII, 236.

TEMEL ÖZTÜRK

ÖZÜR

(الذر)

Dinen veya hukukun meşrû sayılan mazeret anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret, sakatlık, bozukluk, eksiklik, kusur" anlamlarına gelen **uzr** (üzür) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan **özür**ün fıkıhta sözlük mânalarına uygun değişik kullanımları vardır. Kelime iki âyetle yer aldığı gibi (el-Kehf 18/76; el-Mürselât 77/6) aynı kökten türeyen kelimeler Kur'an'da ve hadislerde pek çok yerde geçer (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "uzr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "uzr" md.). Fıkıhta **özür** terimi "dinen veya hukukun meşrû sayılan mazeret" anlamında kullanılır ve **özrü** bulunan kişiye **ma'zûr** denir. Fıkıh usulünde ruhsat için yapılan tanımlarda **özür** ruhsatın meşrû kılınmasının sebebi olarak anılır. Bu bağlamda İbn Emîru Hâc **özrü** "sonradan ortaya çıkan ve mükellefin işini kolaylaştırmaya yarayan durum" diye tanımlamıştır (*et-Takrîr ve't-tahbîr*, II, 204). Cürcânî'ye göre **özür**, "şer'î gereklerle uyularak bir işe devam etmenin ancak ek bir zarar / zorluk ile mümkün olması durumu"dur (*et-Ta'rifât*, "uzr" md.; Zekeriyâ el-Ensârî, s. 70). "Avânüzü'l-ehliyye" arasında sayılan bilgisizlik (cehl), zorlama (ikrah) gibi sebeplerin hangi durumlarda **özür** teşkil edeceği fıkıh usulünün hüküm bahislerinde ve çeşitli fıkıh bölümlerinde incelenmektedir. *Mecelle*'de yer alan, "Bir **özür** için câiz olan şey ol **özr**ün zevâliyle bâtil olur" şeklindeki kaide (md. 23) fıkıhın **özr**ün süresi hakkındaki ternel yaklaşımını özetlemektedir.

Özür ve **ma'zûr** terimlerinin fıkıhta en yaygın kullanıldığı konuların başında abdesti bozan haller gelir. Fıkıhta zorluğun giderilmesi ilkesinden hareketle **özür** sahibi kişilerin ibadetlerini yerine getirebilmeleri için özel hükümler öngörülerek kolaylıklar sağlanmış, normal durumlarda abdesti bozulmuş sayılacak kişinin bu durumda abdestli olduğu var sayılarak vaktinde ve kolaylıkla ibadet etmesine fırsat tanınmıştır. Hanefî mezhebinde başlangıçta bir farz namaz vakti süresince devam eden, bundan sonra da her namaz vaktinde en az bir defa meydana gelen ve abdesti bozan bedenî rahatsızlıklara **özür**, bu durumdaki kişiye **ma'zûr** veya "sâhib-i **özür**" denir. İdrar yahut dışkıyı tutamayan, burnu veya vücudundaki yarası sürekli kanayan, devamlı kusan, vücudundan

irin, iltihap yahut sarı su gibi mâyi akan kişi, âdet veya loğusalık dışında bir hastalık sebebiyle kanı veya akıntısı durmayan kadın (bk. İSTİHÂZE) özür sahibi sayılır ve abdest konusunda özel hükümlere tâbi olur. Bazı böbrek rahatsızlıklarında olduğu gibi tıbbî cihazlara bağlı olarak tedavileri yapılan hastalar da tedavileri süresince özür sahibi kabul edilir. Bir kimsenin özür sahibi kabul edilebilmesi için mevcut özrünün bir farz namaz vakti içinde abdest alıp namaz kılabilir kadar kısa bir süre dahi olsa kesilmemesi ve bundan sonra da her namaz vaktinde en az bir defa aynı durumun meydana gelmesi gerekir. Aksi takdirde özür hali sona ermiş sayılır. Özür sahibinin abdesti, vakit içerisinde kendisini özür sahibi kılan sebebin dışında abdesti bozan hallerden biri vuku bulmadıkça bozulmaz. Hanefî mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre özür sahibi kimsenin abdesti namaz vaktinin çıkmasıyla da bozulur. Özür sahibi olanlar her namaz vakti için ayrı abdest alır, özür devam ederken o vakit içinde aldığı abdestle onu bozan başka bir durum meydana gelmedikçe diledikleri kadar farz ve nâfile namaz kılabilirler. Ayrıca özür sahibi abdestli iken Kâbe'yi tavaf edebilir, Kur'an okuyabilir. Özür sahibi kimsenin çamaşırına idrar, kan, irin ve akıntı gibi necis şeylerin bulaşması halinde bunlar -miktarı ne kadar çok olursa olsun- özür devam ettiği sürece namazın sıhhatine engel teşkil etmez ve özür sahibi kimse kirlenen yerleri tekrar temizlemekle veya çamaşır değiştirmekle mükellef tutulmaz. Ancak bu necis maddeler aralıklarla geliyorsa veya kişinin çamaşırına tekrar bulaşmayacaksa bunların yıkanması gerekir. Özür sahibi kişi, özür sahibi olmayanlara imamlık yapamaz.

Hanefî mezhebi dışındaki mezhepler bu konuyu "seles, el-hadesü'd-dâim" gibi terimlerle ele almışlardır. Mâlikîler'in bir kısmına göre namaz vaktinin, diğer bir kısmına göre günün yarısında veya çoğunda mazereti devam eden kişi özür sahibi sayılır. Mâlikîler'e göre özür sahibinin her vakit için ayrı abdest alması vâcip değil müstehaptır. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre özür sahibi olabilmek için abdesti bozan halin sürekli olması gerekir; eğer kişi abdest alıp namazını kılacak kadar bir süre temiz durabiliyorsa özür sahibi sayılmaz. Şâfiîler'e göre özür sahibinin ister kazâ ister edâ olsun her farz namaz için ayrı abdest alması gerekir. Hanbelîler'e göre özür sahibi aldığı abdestle dilediği kadar farz veya nâfile namaz kılabilir; ancak abdestten sonra

özür sebebi olan maddenin çıkması halinde her vakit için ayrı abdest alması gerekir.

Özür sayılan çeşitli durumların namazın kılınışı, cuma ve cemaat namazlarına gitmeyle ilgili hükümlere de etkisi vardır. Geçerli bir mazeret sebebiyle ayakta namaz kılamayan kimse oturarak kılar. Ayağa kalkınca ağrı ve hastalığın artması, akıntı, düşman tarafından görülme ihtimali gibi sebepler de böyledir. Hastalık, can güvenliğinin bulunmaması gibi mazeretlerin varlığı halinde farz olan cuma namazı kılınmayabilir; bu durumda öğle namazı kılınır. Farz namazların cemaatle kılınması üzerinde önemle durulmuş, hatta bazı fakihlerce vâcip sayılmış olmakla birlikte bu da çeşitli mazeretlerle terkedilebilir. Hz. Peygamber can güvenliğinin bulunmamasını, hastalığı, sefer halinde iken gece karanlığını ve yerin çamurlu olmasını cemaate gitmemek için geçerli mazeretlerden saymış, fakihler de bundan hareketle bu konuda mazeret sayılabilecek durumları geniş biçimde incelemişlerdir. Fakihlerin çoğunluğuna göre başta yolculuk olmak üzere bazı mazeretlerin bulunması halinde öğle ile ikindi ve akşamla yatsı namazlarının birlikte kılınması câizdir (bk. CEM').

Oruçla ilgili mazeretlere gelince, Kur'an-ı Kerim'de (el-Bakara 2/184, 185) hastalık ve yolculuk hallerinin orucu ertelemeyi meşrû kılan gerekçeler olduğu belirtilmiştir. Başka deliller ve genel ilkeler ışığında bunların açılımı niteliğindeki bazı durumlar da ramazan orucunun ertelenmesi veya başlanmışsa bozulması için geçerli birer mazeret sayılmıştır. Bu durumlarda kişi tutamadığı oruçları daha sonra kazâ eder.

Borçlar hukukunda akdin ifasının süreyi gerektirdiği hallerde, kısmen müzâraada, özellikle -günümüzde kira ve iş akidlerine tekabül eden- icârede, akdin sürdürülmesinin kırı / işveren açısından ön görülme ve bizzat akid sebebiyle hak edilmeyen bir zarara yol açması durumunda Hanefîler'ce zarara uğrayan tarafa akdi feshetme hakkı tanınmış ve bu durumlar özür terimiyle ifade edilmiştir. Fakihlerin çoğunluğu ise bazı münferit meselelerde kural dışına çıkmakla birlikte mazeretleri ilke olarak fesih sebebi kabul etmez. Hanefî hukukçularınca geliştirilen, mazeret sebebiyle akdin feshi telakkisi modern hukuktaki beklenmeyen hal teorisinin temelindeki mantıkla benzerlik taşır.

Âmâ ve topal gibi engellilerle hastaların cihaddan ve güç yetiremeyecekleri diğer

ödevlerden muaf oldukları Kur'an-ı Kerim'de ifade edilmiştir (en-Nûr 24/61; el-Feth 48/17; Şevkânî, IV, 52-53). Ayrıca Hz. Peygamber'in özellikle âmâ sahâbî İbn Ümmü Mektûm'la ilgili söz ve uygulamaları özrülülerle ilgili çeşitli hükümlere açıklık getirmiş, meselâ bu gibi kimselerin yöneticilik ve imamlık yapabilecekleri, buna karşılık savaşa iştirak etmekten muaf oldukları bildirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, I, 32-33; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, I, 26-27; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, I, 340-342; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*, İstanbul, ts. I, 29-30; Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye*, Beyrut 1990, I, 672-689; İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut 1986, II, 204; Zekerîyyâ el-Ensârî, *el-Hudûdû'l-enika ve't-ta'rifâtû'd-dakika* (nşr. Mâzin el-Mübârek), Beyrut 1411/1991, s. 70; Şirbînî, *Mugnî'l-muhtâc*, I, 111-112; Abdurrahman Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur*, İstanbul 1328, I, 56-57; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, IV, 52-53; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb*, Beyrut, ts., I, 46-47; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 103-104; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1409/1989, I, 288-294; Mehmet Şener, "Özür Hali", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, III, 556-558; Orhan Çeker, "Fıkıhta Hasta", *Sû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, Konya 1997, s. 32-34.

H. İBRAHİM ACAR

ÖZYAZICI, Mustafa Halim (1898-1964)

XX. yüzyılın büyük Türk hattatı.

14 Ocak 1898'de İstanbul'da Etyemez semtinde doğdu. Asıl adı Abdülhalim olmakla beraber Halim ismiyle tanınır. Babası Kırımlı nalıncı Hacı Cernal Efendi, anesi Sudanlı Advîye Bacı'dır. Esekapı (İşâkapısı) İbtidâî Mektebi'ni bitirdikten sonra Aksaray'daki Husûsî Gülşen-i Maârif Rüşdiyesi'ne girdi. Burada hat muallimi olan Hâmit (Aytaç) kendisindeki kabiliyeti sezererek onunla ayrıca ilgilendi; rik'a, sülûs, nesih ve divanî yazılarını mektep seviyesinde meşketti. Rüşdiyeden mezun olunca 1914'te Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne hâk şubesi-ne kayıtdı. Tahsilinin ilk yılının ardından 20 Mayıs 1915'te Bâbîlî'de açılan Medresetü'l-hattâtîn'e geçti. Burada Hasan Rızâ Efendi ve Kâmil Efendi'den (Akdik) sülûs, nesih ve rikâ, Mehmet Hulûsi Efendi'den (Yazgan) ta'lik, tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'den (Altunbezer) celif sülûs ve tuğra, Ferid Bey'den divanî ve celif divanî, Said Bey'den rik'a yazılarını meşketti. Fırsat buldukça Yeniköylü Nûri Bey ve Bahâeddin